

Specialnot C ”Terror” och ”terrorism”, vad de betyder

[Ur Karl Marx's Theory of revolution, vol III, "The 'Dictatorship of the Proletariat'", New York: Monthly Review Press 1986, s 360-374. Översättning från engelska, Göran Källqvist.]

”Diktatur” har en nära medtävlare i tävlingen om vilket ord från 1800-talet som har missbrukats mest i marxologiska skrifter. Vad ”terror” och ”terrorism” ursprungligen betydde verkar vara helt bortglömt idag. Eftersom så mycket trolleri äger rum med dessa ord under diskussionerna om Marx' ”diktatoriska” politik så måste vi ta upp frågan.

Många stycken hos Marx och Engels går inte överhuvudtaget ihop om ”terror” uppfattas i sin nuvarande betydelse. Situationen vittnar om den förhärskande tron att vårt nutida ordförråd började med Adam.* Förvisso vet alla att ”terror” som politiskt begrepp uppstod under den franska revolutionen, men det är en del av problemet: ty förvanskningar av denna historiska erfarenhet färgar alla våra uppfattningar om vad som hände 1793-1794, perioden av ”Röd terror”. Inte bara populär- utan också den lexikografiska uppfattningen om ”Skräckväldet” [”Reign of Terror” på engelska – öa] kommer från källor som har *Röda nejlikan* som mönster: terrorn var en blodtörstig massaker på oskyldiga kvinnor och män (och några få gudfruktiga adelsmän), om de inte räddades av Leslie Howard. Eller som i vissa romaner, där de revolutionära massorna beskrevs som degenererade individer som dreglade vid åsynen av blod som sprutade.

Nu är det inte vår uppgift att analysera ”vad som verkligen hände” under det så kallade Skräckväldet, än mindre under den franska revolutionen i sin helhet: vi är bara intresserade av att förklara hur Marx använde begreppet, det vill säga vad ”terror” betydde för *honom*. Men vi måste omedelbart tillägga att det inte handlade om hans personliga åsikt. Marx använde ”terror(ism)” på det sätt som var aktuellt på hans tid. Den första frågan för en objektiv historiker borde faktiskt vara att undersöka vad ”terroristerna” ansåg att de själva gjorde – vad ”terror” innebar för dem. Vi kommer då att se att man måste skilja mellan den egentliga ”terrorn” och *terrorns slutgiltiga förfall till en blodig karikatyr av sig själv*. Vi kommer att vara speciellt intresserade av den första. Det är ett misstag att blanda ihop den första med den andra.

I andra änden av 1800-talet genomgick den politiska innebörden i ”terror” en ny förvandling: det berodde på uppkomsten av det som kallades *individuell terrorism*, i synnerhet som den praktiserades av anarkister i Västeuropa och av narodniker och nihilister i Östeuropa. Begreppet ”*individuell terrorism*” uppstod just för att skilja denna politiska metod från det vänstern tidigare hade kallat ”terrorism”, och därefter *tenderade den att ta över ordet*. Idag har slutprodukten av denna process lett till att ”terrorism” mestadels är en kort form för ”individuell terrorism”. I allmänhetens

* Till och med Richard N Hunt, som ägnar ett långt kapitel för att förklara innehållet i min artikel från 1962 om ”proletariatets diktatur”, och som därmed är väl medveten om problemet, stannar aldrig upp för att ställa sig själv frågan när han kommer till ordet ”terror”, som ger hans socialdemokratiska moral frossbrytningar. Han tycker att Marx' och Engels' uttalanden om ”revolutionär terror” var ”blodtörstiga”, och att en ”systematisk politik av terror” betydde att ”en minoritet skulle påtvinga den motvilliga majoriteten sin vilja”. (Hunt, *The Political Ideas of Marx and Engels*, University of Pittsburgh Press 1974, band 1, s 340 f.) Han *argumenterar* inte om detta – det vill säga lägger fram bevis – eftersom han synbarligen antar att det är lika självklart som att ett kilo järn väger mer än ett kilo fjäder. Om det gäller för Hunt, så är det knappast nödvändigt att citera den stora mängden vulgära uttalanden om samma ämne.

medvetande har det smält samman med det som tidigare var borgarbrackornas förtal av vänsterns våld. Andra sidan av denna sammansmältning under detta sekel har kommit från den meningslösa bombkastaren, som bara har anpassat sig till det sätt som baktalarna sa till honom var det rätta sättet att vara ”revolutionär”.

Vi koncentrerar oss på vad ”terror(ism)” betydde för Marx, och för de politiska kretsarna på hans tid.

1. Marx om den jakobinska terrorn

Vi har redan sett en viktig sida av Marx’ syn på den franska revolutionen: den stora betoning han lade vid den sociala girondistiska strömningen (Cercle Sociale, etc.) och ”Enragés” (Jacques Roux, Leclerc) som kommunismens föregångare, med en åtföljande nedtoning av jakobinerna.¹ Marx och Engels var inte ”robesspierrister” i historisk mening: de betraktade inte Robespierres politiska strömning som revolutionens centrala progressiva ledarskap.*

Låt oss börja med med en tidig hänvisning av Marx till *Terrorismus* (den förfranskade formen, inte *Schrecklichkeit*). Den fanns i den allra första politiska artikel som Marx skrev (1842, publicerad 1843) – följaktligen medan han fortfarande var en radikal demokrat men inte kommunist. Det var den första av Marx’ två kraftfulla polemiker för fullständig pressfrihet.² Regeringens censurförordning tillät att en skrift kunde förbjudas för sin ”tendens”, sina avsikter eller ståndpunkt, och Marx hävdade att det skapade en polisstat och ”godkände laglöshet”:

Författaren utsätts således för den mest *skrämmande terrorism, misstänksamhetens rättsskipning*. *Vinklade lagar, lagar som inte tillhandahåller objektiva rättesnören, är terroristiska lagar av den sort som antogs i samband med de statliga ytterlighetsåtgärderna under Robespierre och det statliga eländet under de romerska kejsarna.*³

Nå, författaren som var utsatt för denna ”terrorism” var ju inte på väg att bli halshuggen och var inte i behov av Leslie Howards tjänster. Blod flöt inte som borsjtj. Vad var då den ”terrorism” som erinrade Marx om att Robespierre tog till liknande lagar?

Innan vi besvarar denna fråga ska vi titta på Marx’ anmärkningar om den jakobinska terrorn strax efter att han hade anammat sina kommunistiska uppfattningar, under en period av intensiva studier av den franska revolutionen. Kanske blev han mer positivt inställd till Robespierre efter att han hade blivit kommunist? Motsatsen är sann, och av uppenbara skäl. I en artikel på sommaren 1844 riktade

1 Se kapitel 9, avdelning 1, s 103.

* Detta faktum har suddats ut i den marxistiska litteraturen, eftersom den förhärskande tolkningen är starkt påverkad av ”robesspierristiska” historiker som Mathiez och politiska krafter som det franska kommunistpartiet, inklusive den kompetente historikern Soboul. En jämförbar situation gäller avseende den engelska revolutionen: den likartade uppfattningen att Cromwell stod mot de demokratiska Levelers (för att inte tala om True Levelers eller Diggers) motsvarar den ”robesspierristiska” historieskrivningen. ”Cromwellism” är den linje som förkroppsligas i Eduard Bernsteins verk *Cromwell and Communism*. I allmänhet är detta sätt att närma sig frågan typiskt för samhällsreformister, inte bara för den moderna stalinismen. Mycket tidigt (1844) gjorde Engels kopplingen: ”Cromwell är Robespierre och Napoleon kombinerad i en...” (Engels, ”The Condition of England: 1. The Eighteenth Century”, Marx/Engels, *Collected Works*, band 3, s 473.) Marx ståndpunkt skiljer sig från den historiska ”robesspierrismen”.

2 För dessa artiklar och åsikterna i dem, se *KMR*, band 1, s 22-38.

3 Marx, ”Comments on the Latest Prussia Censorship Instructions”, Marx/Engels, *Collected Works*, band 1, s 119; jmf *KMR*, band 1, s 28 för sammanhanget.

Marx in sig på att revolutionens jakobinska ledarskap försummade de sociala frågorna. Robespierre, skrev han, betraktade bara förekomsten av den yttersta fattigdom jämte extrema rikedomar ”som hinder för en *ren demokrati*”, inte som en social fråga som man måste få bukt med. Hans lösning var ”en allenarådande spartansk sparsamhet”. Hans politik grundade sig på ett förhållande av viljan:

[För Robespierre är] Politikens princip ... *viljan*. Ju mer ensidig ... den *politiska* förståelsen är, ju mer fullständigt sätter den sin tilltro till viljans *allsmäktighet*, desto blindare är den gentemot viljans *naturliga* och spirituella *begränsningar*, desto mer oförmögen blir den att upptäcka den verkliga källan till samhällets ondskor.⁴

Med denna tankegång avvisade Marx givetvis den jakobinska strömningen till förmån för de revolutionära element som tog upp ”källan till samhällets ondskor”. Han specificerade detta i sitt nästa arbete, *Den heliga familjen*, i stycket om Babeuf och Enragés som vi har citerat.⁵

I *Den heliga familjen* förknippade förvisso Marx, precis som alla andra, terrorn med användningen av giljotinen, men exakt vad bestod sambandet av? Blodtörstighet? Hans omnämnande av terrorn (eller *Terrorismus*) hängde i själva verket samman med följande: hemliga polisens utnyttjande av portvakter; kampanjen mot spekulationshamstring; ”den franska revolutionens terroristiska inställning till religion”; Napoleon som ”den *revolutionära terrorns* sista kamp mot den borgerliga samhället ...”, och ytterligare ett par liknande sammankopplingar som inte direkt dryper av blod, och till vilka vi måste lägga det ovan nämnda stycket om Babeuf och Enragés.⁶

Om vi frågar oss vilken tanke som förenar alla dessa användningar, så är det enda svaret: tanken på *tvång genom att skrämmas*. Detta är faktiskt den ursprungliga innebörden av *terrorisera*. *Oxford English Dictionary*s ”allmänna” definition av ”terrorism” lyder:

En politik ämnad att ingjuta skräck i de mot vilken den används; användande av skrämselemetoder; att terrorisera eller förhållandet att bli terroriserad.*

”Skrämsele” kan genomföras med olika metoder och på flera plan, och Marx’ och Engels’ användande av begreppet ”terror” nämnde olika fall, från rent fysiska hot till ”blodigt” våld. Men när starka hot mot fienden genomförs av regeringstrupper under ett krig – är det ”terrorism”? Det var det i Marx’ språk, när han talade om Napoleons krig.⁷ Engels anmärkte också att Napoleons ”skräckvälde” tog formen av krig.⁸ Inrikespolitiskt använde Napoleon ”revolutionär *Terrorismus*

4 Marx, *Kritiska randanmärkningar till artikeln "Kungen av Preussen och socialreformen"*, på marxists.org.

5 Samma som not 2 ovan.

6 Marx/Engels, ”The Holy Family”, *Collected Works*, band 4, s 74, 95, 111, 123; se även s 81, 119, 122, 124.

* *OED*:s exempel 1863 var från ett arbete om politisk ekonomi: ”Om någon skulle trotsa mötets beslut, skulle han ådra sig ... social terrorism.” Dess allmänna definition av ”terrorist” är: ”Alla som försöker gynna sina uppfattningar med hjälp av ett system av tvång och hot” (följt av en hänvisning till de ”extrema revolutionära sällskapen i Ryssland”). Vad gäller den tyska lexikografen: Ladendorf bekräftar att *Terrorismus* kom in i språket som en beteckning på Robespierres regim 1793-1794, men det blev ”snabbt ett slagord och används nu i en ytterst fri överförd mening”. Han citerar ett stycke av Wieland från 1799, där den kloka statsmannen får rådet att regeringens förvaltning bör komplettera de vanliga dygderna med ”lite terrorism”. (Ladendorf, *Historisches Slagwörterbuch. Ein Versuch*, Strassburg/Berlin: Trübner 1906, s 311.) Uppenbarligen inte särskilt blodtörstigt.

7 Marx/Engels, ”The Holy Family”, *Collected Works*, band 4, s 123.

8 Engels, ”The State of Germany”, I, *Collected Works*, band 6, s 19.

mot den liberala bourgeoisien⁹ – alltmedan Röda nejlikan vilade sig. I en artikel från 1847 förknippade Marx helt klart Skräckväldet med ”blodiga handlingar”: ”Folkets blodiga handling” (inte Robespierre) röjde ”med hjälp av sina mäktiga hammarslag ... undan resterna av feodalism från fransk mark” – ett jobb som den ”försagda överförsiktiga borgarklassen ... inte [skulle] ha fullbordat ... på decennier”.¹⁰ Under revolutionsåret 1848 jämförde Engels den reaktionära belgiska regeringens åtal mot republikaner med de ”låtsasrättegångar” som tänktes ut under Skräckväldet 1793, även om ”inte ens den fanatiska Fourquier-Tinville” genomförde en rättegång med så mycket skamlösa lögnare som belgarna.¹¹ Samma år återvände Marx till sin analys av terrorn med denna idéväckande observation: ”All fransk terrorism var inget annat än ett *plebejiskt sätt* att ta itu med *bourgeoisiens fiender*, absolutism, feodalism och inskränkthet”.¹² Av samma skäl var det inte någon modell: utövarna av denna makt gjorde det åt en annan klass, utan något politiskt medvetande om vad de egentligen gjorde. Det var varken en fruktansvärd historisk avvikelse eller ett ärofyllt skolexempel.

I en genomgång av Proudhons senaste bok i ett brev till Engels 1851, nämnde Marx bokens positiva eller gynnsamma sida: dess ”välskrivna angrepp på Rousseau, Robespierre, [jakobingruppen] Montagne, etc.”¹³ Från och med *Den heliga familjen*, där Marx hudflängde Robespierres illusioner, förekommer Marx hänvisningar till Robespierre bara i spridda stycken, men de är alltid kyliga eller fientliga, vare sig det är i samband med jakobinernas undertryckande av medborgerliga rättigheter eller deras arbetarfientliga lagstiftning.¹⁴

Denna uppfattning, som både Marx och Engels dittills hade uttryckt i korta anmärkningar, fick sin skarpaste form av Engels i en diskussion med Marx. Engels skrev till Marx när Bonapartes imperium i september 1870 föll samman mitt under ett kaotiskt uppror, och i sitt tänkande gjorde Engels då en sammankoppling:

Denna ständiga lilla panik bland fransmännen – som alltid uppstår av rädsla för det ögonblick då man till sist måste inse sanningen – ger oss en mycket bättre förståelse av Skräckväldet. Vi tolkar det som ett välde [eller styre] av folk som framkallar skräck; tvärtom är det ett välde av folk som själv är skräckslagna. *La terreur* är till stor del meningslösa grymheter som begås av folk som själva är rädda, för sin egen självkänsla. Jag är övertygad om att skulden till -93 års Skräckvälde uteslutande ligger hos de fruktansvärt rädda borgare som betedde sig som patrioter, och på de små brackorna som skiter ner sig och på traspöbeln som tjänar pengar på *terreur*. Det är just dessa klasser som förekommer även i den nuvarande lilla *terreur*.¹⁵

Enligt denna åsikt betraktades Skräckväldet i snäv mening som den redan sjukliga revolutionära

9 Marx/Engels, ”The Holy Family”, *Collected Works*, band 4, s 124.

10 Marx, ”Moralizing Criticism and Critical Morality”, Marx/Engels, *Collected Works*, band 6, s 319. Jmfr *KMR*, band 2, s 128 för sammanhanget.

11 Engels, ”The Antwerp Death Sentences”, *Neue Rheinische Zeitung*, 3 september 1848, Marx/Engels, *Collected Works*, band 7, s 495.

12 Marx, ”The Bourgeoisie and the Counterrevolution”, andra artikeln, *Neue Rheinische Zeitung*, 15 december 1848, Marx/Engels, *Collected Works*, band 8, s 161.

13 Marx, ”Brev till Engels”, 8 augusti 1851, Marx/Engels, *Collected Works* band 38, s 409; se även Engels bifall, *ibid*, s 435.

14 Marx/Engels, ”The Holy Family”, Marx/Engels, *Collected Works*, band 4, s 121 f; Marx, ”To the Editors of *People's Paper*”, 4 september 1853, Marx/Engels, *Collected Works*, band 12, s 291; Marx, ”Brev till Engels”, 30 januari 1865, Marx/Engels, *Werke*, band 31, s 48.

15 Engels, ”Brev till Marx”, 4 september 1870, Marx/Engels, *Werke*, band 33, s 53.

terrorns *slutskede*. Denna åtskillnad mellan stadier uttrycktes återigen i ett brev till Kautsky:

Vad gäller terrorn var den, så länge den hade någon mening, i huvudsak en *krigsåtgärd*. Den enda klass, eller falang av en klass, som kunde garantera revolutionens seger höll på detta sätt inte bara sig själv i schack (det var inte minst viktigt efter att revolterna hade besegrats), utan gav också sig själv rörelsefrihet, armbågsrum, möjligheten att koncentrera krafterna på den avgörande punkten, gränserna.

I början av 1794 (fortsatte Engels) gick försvaret mot den utländska interventionen bra, och Robespierre, som ville avsluta kriget, såg den revolutionära flygeln som en fara för sin makt, i synnerhet Kommunen som leddes av den jakobinska vänstern:

Kommunen, med sin extrema strömning, blev överflödig. Dess propaganda för en revolution blev ett hinder för både Robespierre och Danton, som båda ville ha fred – om än var och en på olika sätt. Under denna konflikt mellan tre delar segrade Robespierre, men *nu blev terrorn ett sätt för honom att bevara sig själv* och därmed blev den absurd ...

När det utländska hotet verkade vara helt avvärjt blev Robespierre i sin tur överflödig:

Den 26 juni [1794] lade Fleurus Jourdan hela Belgien inför republikens fötter; i och med det blev [terrorn] helt ohållbar; den 27 juli föll Robespierre och bourgeoisiens orgie började.¹⁶

Där den vanliga historien bara ser blodtörstig orimlighet under terrorns sista, sjukliga skede, gjorde denna tolkning en helt annan analys. Men vårt ämne är inte den franska revolutionen, bara vad ”terror” betyder. Låt oss innan vi sammanfattar detta notera ett sista yttrande av Engels längs dessa linjer. Det gjordes två år efter brevet till Kautsky, men sa exakt samma sak:

... Medan Skräckväldet nu intensifierades ända till galenskap, eftersom det under rådande inrikespolitiska förhållanden var nödvändigt att hålla Robespierre i schack, blev det som ett resultat av Fleurus seger helt överflödigt ..., och därmed blev Robespierre överflödig och föll ...¹⁷

I detta brev ställde Engels dessutom det fredsperspektiv som Robespierre och Kommittén för allmän säkerhets ledarskap strävade efter *mot* Kommunens vänster, ”som ville ha ett propagandistiskt krig och att Europa skulle bli republikanskt” (det vill säga ville göra revolutionen internationell för att fördjupa den). Det är denna tvistefråga, som på den tiden mättes i krigslycka, som Engels såg som hela revolutionens själva ”hjärta” och centrala nerv och den plebejiska delens upp- och nedgångar, ”vars energi var det enda som räddade revolutionen”. Denna flygel pressade på för ”ett krig för att befria nationerna”, och den visade sig ha rätt, sa Engels – men först sedan Robespierre hade halshuggit den.¹⁸

Detta stycke i Engels’ brev föregicks av en hänvisning till Marx, som antydde att han allmänt sett var överens. Men vi har redan sett att Engels inte hade utvecklat denna uppfattning ensam.

Vi ser att båda männen, från Marx’ allra första politiska år till Engels’ sista år, på ett sammanhängande och konsekvent sätt betraktade Robespierre och jakobinernas ledande grupp med politisk

16 Engels, ”Brev till Kautsky”, 20 februari 1887, Marx/Engels, *Werke*, band 37, s 155 f.

17 Engels, ”Brev till V Adler”, 4 december 1889, Marx/Engels, *Werke*, band 37, s 317.

18 *Ibid*, s 318.

fientlighet, jämfört med både hébertisterna eller ”Enragés”, det vill säga avseende de revolutionära krafternas *inre* mönster.*

Förhållandet av Robespierre och hans metoder härrörde ur den jakobin-kommunistiska (blanquistiska) traditionen från och med Babeuf. I linje med principen att det är mycket lättare att härma stora personers brister än deras bedrifter, hade blanquisterna en benägenhet att förhålliga både terrorns sjukliga sidor och dess nödvändigheter. När blanquisterna upprepade detta mönster vad gäller Pariskommunen 1871, kommenterade Engels (i den artikel som kommer att ge upphov till plats 8) om det idiotiska i en så okritisk metod. Om (sa han till blanquisterna) ni till och med förhålligar de dumheter som oundvikligen begås under loppet av en massrevolution, om ni förkunnar att varenda åtgärd är helig och ofelbar, så –

Betyder inte det att man hävdar att under den majveckan sköts så mycket folk, just det antal människor som var nödvändigt, och inte fler, och att just de byggnader brändes ned, och inte fler, som måste brännas ned? Betyder inte det att säga detsamma om den första franska revolutionen: varenda halshuggning skedde med rätta, först de som Robespierre lät halshugga och sedan Robespierre själv? Till dylika barnsligheter leder det, när i grund och botten rätt godmodiga människor får löpa fritt med ett behov att verka hårresande.¹⁹

Marx' och Engels' fientliga syn på Robespierre betingade naturligtvis deras syn på terrorn. Utgångspunkten var deras analys av vad terrorn var – den revolutionära terrorn som sådan, skild från de patologiska förvanskningar som robespierrismen fyllde den med. *Den revolutionära terrorn var en styrkemobilisering för att skrämja kontrarevolutionen*, försvara revolutionen mot dess fiender, ”terrorisera” reaktionen. I och med att vi inte talar om en vetenskaplig term, hade den som vanligt en benägenhet att spreta – innefatta avskräckande handlingar från centralregeringens sida, från Kommunen, eller från underklasserna underifrån. Men den hade inte något som helst att göra med det som dagens tidningsrubriker eller regeringskommunikéer kallar ”terrorism”.

La Terreur som organiserad användning av våld för att förtrycka (terrorisera) kontrarevolutionen ingick i vänsterns och högerens ordlistor under hela 1800-talet, förutom att högerpolitikerna vände det ut och in som en ficka. Den vita terrorn hade en tendens att vara systematiskt brutal och mordisk, men det gick bara att snappa upp från seriösa historieskrivningar, medan populärlitteraturen bara fällde tårar över de aristokratiska offren för folkets hämnd för flera seklers brott.

Som vi kommer att se i Marx' och Engels' skrifter, så breddades och försvagades under 1800-talets lopp vad ”terror(ism)” betydde – likt en ljusstråle – tills begreppet ibland bara betydde lite mer än tvång. Vi har diskuterat den franska revolutionen, och därför har vi sett hur ”terror” användes av en revolutionär regering för att försvara sig själv mot kontrarevolutionen, men betydelsen begränsades inte till det.

* I och med att detta faktum inte passar de marxologiska sagorna påstås ofta motsatsen med stor beslutsamhet och utan dokumentation. Exempelvis i Bertram Wolfes *Marxism*: ”Den naturliga maktfullkomligheten hos Marx' temperament förstärktes av den djupa beundran som han och Engels kände för jakobinerna under den första franska revolutionen, som hade försökt göra Paris till härskare över hela Frankrike.” (Wolfe, *Marxism. One Hundred Years in the Life of a Doctrine*, New York: Dial Press 1965, s 20.) Den sista delen av meningens, som hakas på med ett relativt pronomen, är en speciell seger för historikerns konst, eftersom, som vi har sett, Marx och Engels aldrig imiterade socialdemokraten Louis Blanc och jakobin-kommunisternas förespråkande av Paris' diktatur. Wolfes påstående är helt enkelt en förfalskning.

19 Engels, *De blanquistiska Kommunflyktningarnas program*, på marxists.org.

2. Marx om ”revolutionär terrorism”

Det bör stå klart att det inte var något speciellt för Marx att använda ”terrorism” för att beskriva användningen av våld eller annat tvång under de samhällliga striderna. Det faktum att vi koncentrerar oss på hans skrifter ska inte ge något falskt intryck. Marx använde begreppet just på grund av att det var ett ”slagord”, som Ladendorf sa. När Lorentz Stein, en mycket kunnig man från en deklasserad adelsfamilj, undersökte den franska scenen före och efter 1848 fann han detta slagord till hands och passade precis som alla andra in det i sin egen tankegång.

Steins tanke var att proletariatet tvärt emot en utbredd uppfattning aldrig skulle kunna få makten med hjälp av allmän rösträtt, bara våld stod till dess förfogande. Därför måste ”proletariatets styre” (han använde detta uttryck fritt) bli en despoti.

Liksom allt herravälde riktas denna despoti mot allt som hotar dess styre ... Proletariatet måste använda sin makt för att inte bara krossa motståndarklassen, utan också denna klass' sociala grundvalar. Här inleds en kamp som vi kallar *terrorism*, en blodig och i grunden oändlig kamp.

Eftersom arbetarklassens makt är en omöjlighet måste terrorismen försöka uppnå sitt mål med hjälp av ”massmord”. Därefter vänder tidvattnet och ”motrörelsen inleds”. Proletariatets alla tillfälliga segrar sopas undan. Den härskande klassen tar vanligtvis en ”blodig hämnd”, och kan (som vi såg i kapitel 5) upprätta en diktatur.²⁰

Stein använder alltså ”terrorism” nästan uttryckligen på ett klassbundet sätt: det är vad en *proletär* revolutionär makt måste göra för att avsluta ett inbördeskrig. Det den härskande klassen gör kallas polismakt, lag och ordning, självförsvar, etc., trots att det kan leda till en ”diktatur”. Längre fram hittar vi en rättelse: terrorismen är inte bara ett oundvikligt resultat av att *proletariatet* försöker ta makten, utan ”en nödvändig konsekvens av en situation där statsmakten uteslutande låg i de demokratiska extremisternas händer”. Terrorismens funktion definieras så här: ”att använda statsmakten mot alla de motsättningar i samhället som kan leda till sprickor inom staten”.²¹ Stein insåg statsmaktens förhållande till välstånd och egendom. Han tog ner ”terrorism” från blodtörst till törst efter något annat, som den härskande klassen har i stort överflöd. Märk väl att ”terrorism” är att använda *statsmakten* på ett visst sätt, inte att använda bomber mot statsmakten.

Här hade vi alltså en framträdande förklaring av ”terrorism” som publicerades omkring mitten av seklet. I avdelning 1 ovan såg vi att Marx' allra första användning av begreppet talade om regeringens censur som en sorts ”terrorism” mot en författare, det vill säga en sorts tvingande hot. Inget muller om ”massmord” som Stein. Han använde det återigen efter några månader – under sitt första år som radikal demokrat – i ett sammanhang som inte ens var politiskt. I ett korståg mot en religiös högertidning avslutade han med att fråga om halvdana eller kallsinniga typer ”kommer att komma bättre överens med *trons terrorism* än med *förnuftets terrorism*”.²² Det är egentligen ingen ”terror” inblandad här, ordet betyder bara ”tvingande påtryckningar”. Bruno Bauer hade inte så långt

20 Stein, *The History of the Social Movement in France, 1789-1850*, New Jersey: Bedminister Press 1964, s 90. (För Stein om ”diktatur”, se vårt kapitel 5, avdelning 3.)

21 *Ibid*, s 146 f.

22 Marx, ”The Rhein- und Mosel-Zeitung as Grand Inquisitor”, *Neue Rheinische Zeitung*, 12 mars 1843, Marx/Engels, *Collected Works*, band 1, s 372.

dessförinnan använt begreppet på i stort sett samma sätt i ett brev till Marx: och Bauer var en anhängare till att tankar var effektiva för att förändra den verkliga världen. Bauer hade talat om ”den verkliga teorins terrorism”, vars uppgift det var att ”rensa marken”.²³

Vi upptäcker en lika ”mjuk” innebörd när begreppet uppträder i ett brev från Engels till Marx 1846. Sammanhanget kräver ingen förklaring, eftersom Engels diskuterade debatter om kommunismen i De rättfärdigas förbunds avdelning i Paris: ”Jag har segrat med hjälp av lite tålamod och en del terrorism ...” Låt ingen tro att han skar halsen av en motståndare medan han kluckade muntert. Han gjorde det med sin tunga. Han beskrev sin ”terrorism”: hans tal var så ”skrämmande” att en motståndare stack iväg: ”Jag piskade honom så skoningslöst med min tunga att han aldrig visade sitt ansikte igen.”²⁴ Marxologer tycker förstås om att bevisa att Marx och Engels var elaka mot sina motståndare (till skillnad från deras egna älskvärda och fördragsamma jag när de travar sina förfalskningar på Marx’ olyckliga huvud). Men vi diskuterar bara vad ”terrorism” betyder.

Enligt en artikel som Engels gav ut 1847 var det 1815-1819 ett ”skräckvälde” i Tyskland. Det var de år då en relativ pressfrihet tilläts i de tyska staterna, och pressen drog fördel av det. Engels observerade: ”till slut satte de Förbundsstatliga förordningarna 1819 stopp för detta den allmänna opinionens skräckvälde”.²⁵ Det var förstås en skämtsam anmärkning – dessa förordningar införde ny presscensur och andra antiliberala förändringar – men den antydde betydelsen tvingande hot.

Det var svårt att skämta när revolutionen 1848-1849 vacklade fram mot politiska tragedier och kontrarevolutionära massakrer. I *Neue Rheinische Zeitung* använde Marx och Engels bara ordet ”terror(ism)” några få gånger, men vanligtvis kopplat till dess grundläggande historiska innehåll: tvingande hot, i detta fall under inbördeskrigets förhållanden. En annan del av sammanhanget var de reaktionära regeringarnas användning av masslakt – massmord som historiker inte har för vana att kalla vit terror. Marx och Engels var mer opartiska angående inbördeskrigets terror, och i själva verket uppträdde begreppet första gången i deras artiklar i *NRZ* på ett sådant balanserat sätt. Det syftade på de fruktansvärda junidagarnas strider i Paris: ”Efter ett slag som under de tre junidagarna”, skrev Engels, ”är det bara möjligt med *terrorism* vare sig den utförs av den ena eller andra sidan.”²⁶

”Den ena eller andra sidan”, röd eller vit terror, ”terrorismens” innebörd avgjordes av inbördeskrigets verklighet, maximalt tvång. Inbördeskriget präglade också Marx’ formulering i november, efter det blodiga kväsandet av den demokratiska revolutionen i Wien. Bara en lika skoningslös krigföring kunde ha givit revolutionen seger, skrev Marx:

De resultatlösa massakrerna sedan juni- och oktoberdagarna, de utdragna offerritualerna sedan februari och mars, själva kontrarevolutionens kannibalism kommer att övertyga folken att det bara finns ett sätt att *förkorta*, förenkla och avkorta det gamla samhällets mordlystna dödskamp och det nya samhällets blodiga födslovändor – bara *ett sätt: revolutionär terrorism*.²⁷

23 Bauer, ”Brev till Marx”, 28 mars 1841, i *MEGA I*, 1.2, s 247.

24 Engels, ”Brev till Marx”, omkring 18 oktober 1846, Marx/Engels, *Collected Works*, band 38, s 80.

25 Engels, ”German Socialism in Verse and Prose”, Marx/Engels, *Collected Works*, band 6, s 253.

26 Engels, ”The 24th of June”, *Neue Rheinische Zeitung*, 28 juni 1848, Marx/Engels, *Collected Works*, band 7, s 138.

27 Marx, ”Victory of the Counterrevolution in Vienna”, *Neue Rheinische Zeitung*, 7 november 1848, Marx/Engels, *Collected Works*, band 7, s 505 f.

Denna ”revolutionära terrorism” var varken mer eller mindre precis vad revolutionen *gjorde* 1848, närhelst den verkligen slog tillbaka. Lorentz Stein ansåg givetvis att det var ”massmord” att använda skarp ammunition mot de kontrarevolutionära trupperna. Vi får låta honom ha sin klasständpunkt.

Engels välkomnade denna ”revolutionära terrorism” i Ungern när han såg, eller trodde sig se, hur den ungerska revolutionära rörelsen under Kossuth entusiastiskt grep sig an situationen. När han sammanfattade situationen under revolutionens början 1849 – ”den nya italienska rörelsen”, ”kriget mot magyarerna”, nederlagen etc. – skrev han: ”Den sista akten 1848 går via *terrorism* till den första akten 1849.” (Här är det inte ett framtida hot utan en beskrivning av det nyliga förflutna.)

För första gången under den revolutionära rörelsen 1848, för första gången sedan 1793, vågar ett land som omges av överlägsna kontrarevolutionära trupper gå mot det fega kontrarevolutionära ursinnet med revolutionär passion, möta *terreur blanche* med *terreur rouge*.²⁸

Vit terror eller röd terror – det var alternativen. Med denna utmaning lovprisade Engels’ artikel Kossuth, vars ansträngningar att ”terrorisera” de vita inte har givit honom etiketten röd terrorist i historien.

Begreppet uppträdde på några andra liknande sätt i *NRZ* 1849, med syftning på demokraternas ”revolutionära terror”.²⁹ För ett belysande fall kan vi titta i en artikel av Engels om österrikarnas seger mot den italienska armén som kämpade under Piemontes kung, som var rädd för att använda civilt massförsvar som ett revolutionärt verktyg:

Men ett massuppror, folkets allmänna uppror, är utvägar som en monarki drar sig för att använda. Det är utvägar som bara används av en republik – 1793 är bevis för det. Det är utvägar som förutsätter *revolutionär terrorism*, och var har det funnits en monark som kunnat bestämma sig för att använda det?

Det skulle innebära ”ett verkligt revolutionärt krig” och ”ett nationellt massuppror”, som bara vore möjligt ”om det sedvanliga strategiska kriget med *arméer* omvandlades till ett *folkkrig*, likt det som fransmännen förde 1793.”

Men, kom igen! Revolutionärt krig, massuppror och terrorism – monarkin kommer aldrig att gå med på det. Den skulle hellre sluta fred med sin värsta fiende än att göra gemensam sak med folket.³⁰

Här är ”terrorism” och ”revolutionärt krig” praktiskt taget synonyma, speciellt när frågan ställs om den nationalistiska monarkin skulle kunna anta dessa metoder.

Slutligen har vi Marx’ avskedsartikel i *NRZ*:s sista nummer, när tidningen upphörde efter regeringens förföljelser. Detta trotsiga redaktionella uttalande citerade stycket om ”revolutionär terrorism” som publicerades strax efter striderna i Wien, och utlovade skoningslös revolutionär kamp nästa gång:

28 Engels, ”The Magyar Struggle”, *Neue Rheinische Zeitung*, 13 januari 1849, Marx/Engels, *Collected Works*, band 8, s 227.

29 Engels, ”Democratic Pan-Slavism”, Marx/Engels, *Collected Works*, band 8, s 375.

30 Engels, ”The Defeat of the Piedmontese”, *Neue Rheinische Zeitung*, 1 april 1849, Marx/Engels, *Collected Works*, band 9, s 173.

Vi är skoningslösa; vi ber inte om nåd från er. När vår tur kommer så kommer vi inte att be om ursäkt för terrorism. Men de kungliga terroristerna, terroristerna av Guds och Rättens nåde, är i praktiken brutala, föraktliga och avskyvärda, i teorin fega, hemliga och svekfulla, i båda avseendena skändliga.³¹

Den ”skoningslösa” tonen i denna förbannelse har varit bländande för de som citerat den, ty marxologer har en benägenhet att vara våldsamma förespråkare av nåd i inbördeskrig utom när de behandlar junidagarna 1848 och massakern efter Pariskommunen – så bländande att de inte lyckas se att synen på ”terrorism” här återigen är tudelad. Det finns både ”kungliga terrorister” (den preussiska monarkin) och revolutionära terrorister, precis som det finns vit och röd terror – i själva verket just på grund av att det finns en proletär och en borgerlig diktatur – även om det inte av detta följer att båda sidor befinner sig på samma moraliska plan vad gäller samhällsintressen. Den vita terrorn, reaktionens kontrarevolutionära våld, är alltid en minoritets terrorisering av majoriteten. Den revolutionära terrorn är ”det överväldigande flertalets självständiga rörelse i det överväldigande flertalets intresse” (för att parafrasera *Manifestet*). *Ansåg* i alla fall *Marx*, och det är det vi analyserar.

3. ”Terrorism” efter 1848

Revolutionsperioden riktade in ”terrorismens” innebörd på det som faktiskt ägde rum: inbördeskrig. Efter det kunde fenomenet med ljusstrålen återigen verka, det vill säga innebörden kunde breddas och försvagas. När Marx skrev om omvälvningarna under perioden direkt efter revolutionen (1850-1851) lutade han åt att använda ”revolutionär terrorism” (när han överhuvudtaget använde det) med samma innebörd som revolutionära aktioner i allmänhet.

I sin *Klasstriderna i Frankrike* betonade till exempel Marx vänsteralliansens politiska olikheter, den allians som reaktionen kallade ”anarkins parti”:

Från den minsta reform av den gamla sociala ordningen ända till störtandet av hela denna ordning, från den borgerliga liberalismen till den revolutionära terrorismen, så långt från varandra ligger de två extremer, som bildar utgångspunkt och ändpunkt för ”anarkins” parti.³²

Det högern kallade ”anarkins parti” var med Marx’ språkbruk det socialdemokratiska partiet, och han *ställde det mot* den ”revolutionära socialismens” eller ”kommunismens” proletära parti (se t. ex. plats 1c). Denna ”koalition av olika intressen” var alltså inte ens den franska politikens vänsterflygel utan dess vänster-mitt. Och denna vänstercentristiska koalition omfattade ett godkännande av ”revolutionär terrorism”. Men för Marx var det bara samma sak som att säga att socialdemokratins yttersta vänster förespråkade revolutionära aktioner.

Hur beredvillig Marx var att tillskriva ”revolutionär terrorism” till relativt måttfulla element visade sig allra bäst samma år, i ”Centralledningens hänvändelse till förbundet”, som så ofta på ett okunnigt sätt åberopas av marxologer som ett uttryck för vildsint revolutionär politik. I detta dokument förväntades de ”småborgerliga demokraterna” (den tyska motsvarigheten till den franska social-

31 Marx, ”The Suppression of the Neue Rheinische Zeitung under Martial Law”, *Neue Rheinische Zeitung*, 19 maj 1849, Marx/Engels, *Collected Works*, band 9, s 453.

32 Marx, *Klasstriderna i Frankrike 1848-1850*, på marxistarkiv.se, s 62.

demokratin) gripa makten under den kommande revolutionen. Kommunisternas uppgift var att pressa revolutionen åt vänster, ”göra revolutionen permanent” tills borgarklassen hade trängts undan från makten. Hela detta stycke beskrev de olika sätt på vilka proletära revolutionärer skulle sätta tryck på centristerna vid makten. Det var i detta sammanhang Marx och Engels skrev följande:

Arbetarna måste framför allt under konflikten och efter kampen i möjligaste mån motverka de borgerliga strävandena till avspänning och tvinga demokraterna att sätta sina nuvarande terroristiska fraser i verket.

Och några sidor längre fram:

Om demokratin redan från början uppträder energiskt och med terrormetoder mot reaktionen, så är dennas inflytande vid valen redan på förhand omintetgjort.³³

Det är knappast nödvändigt att tillägga att de ”terroristiska” fraser som användes av de respektabla demokraterna inte var blodtörstiga, de lät bara revolutionära. De lovade att röja undan den gamla regimen med energisk aggressivitet. Hänvändelsen utmanade dessa moderata politiker att genomföra *sina* ”terroristiska fraser”, inte Marx’! Ändå har detta tydliga uttalande fördömts som ett fruktansvärt avslöjande av *Marx*’ blodtörstiga böjelser.*

Energisk aggressivitet: det förklarar hur begreppet dyker upp i ett verk av Engels samma år, *Tyska bondekriget*. I allmänhet syftade ”terrorism” på aktioner mot fienden, mot den härskande klassen. Här skrev Engels om det i ett helt annat sammanhang. Han redogjorde för hur Thomas Müntzers styrkor ur underklassen desperat försvarade sig mot furstens trupper, och beskrev den sista kampen på liv och död där den revolutionära armén till sist bedrogs, besegrades och massakrerades i tusentals. Furstarna hade lovat att vara overseende mot rebellerna om de gav sin ledare Müntzer levande till dem. En riddare och en präst talade för att kapitulera – det vill säga för att hugga huvudet av både Müntzer och revolutionen. Müntzer lät avrätta dem. ”Denna handling av terroristisk energi, hälsad med jubel av de beslutsamma revolutionärerna, återställde en viss ordning i truppen”, berättade historikern.³⁴ Andra som ville ge upp fann utan tvekan framtidsutsikten hotfull, i själva verket skrämmande [en lek med ord på engelska, där skrämmande heter ”terrorizing” – öa].

Som en del av sina förberedelser inför den rättegång, häxjakt, mot kommunister i Köln som skulle äga rum nästa år, genomförde regeringen räder där de hittade texten till ”Hänvändelsen till Kommunistiska förbundet”. Den publicerades i pressen. Det blev en explosion av fördömanden. Demokrater ur medelklassen som samarbetade med kommunisterna visade tecken på panik. I ett brev till Marx underskattade Engels de möjliga skadorna:

... även om denna småborgerliga vanliga sortens demokrati uppenbarligen blivit ytterst sårad av detta dokument, så är den själv är alltför klämd och förtryckt för att inte, tillsammans med storbourgeoisien, komma fram till behovet att *passer par la mer rouge* [gå genom det röda havet, det vill säga revolutionen – ordlek med bibliska referenser]. Gynnarna [demokraterna] kommer alltmer att finna sig i nödvändigheten av proletariats tillfälliga terroristiska styre – för trots allt kan det inte vara så länge, ty det verkliga innehållet i dokumentet [Hänvändelsen från mars] är

33 Marx/Engels, *Centralledningens hänvändelse till förbundet*, på marxists.org.

* Således citerar Bertram Wolfe just detta stycke i *Marxism* för att visa ”de terroristiska drag som fyllde honom [Marx] då”. (Wolfe, *Marxism...*, s 154.)

34 Engels, *Tyska bondekriget*, på marxists.org.

sannerligen så orimligt att det inte kan bli frågan om att ett sådant folk kan härska permanent och till sist genomföra sådana principer!

Innebörden här är förstås ironisk, men dessutom innehåller stycket bevis (om de skulle behövas) för att Engels inte misstänkte att någon skulle betrakta innehållet i Hänvändelsen som särskilt ”terroristiskt” i någon ovanlig mening. Efter en del resonering frågade han: ”Så, varför detta ramaskri över ett program som på ett mycket lugnt och särskilt opersonligt sätt sammanfattar det vi har skrivit för längesedan?”, och han poängterade: ”Varje halvintelligent demokrat måste redan på förhand ha vetat vad han kunde vänta sig från vårt parti – dokumentet [marshänvändelsen] kunde inte ha sagt honom särskilt mycket som var nytt.”³⁵ Dokumentet kunde heller inte ha osat av blodtörstighet, på det sätt som han betraktade dess språk.

”Terror(ism)” förekom sällan i senare skrifter av Marx och Engels, i synnerhet om vi utesluter de stycken som betyder individuell terrorism i 1900-talets mening. Vi kan hitta ett ställe i den stora samlingen artiklar till *New York Daily Tribune*: en hänvisning till Bonapartes ”system av inhemsk terrorism”, Bonaparte ”försöker leka diktator över Europa”. Men försöken misslyckas, han måste skrämma Frankrike (det vill säga hota eller terrorisera det). ”Följaktligen breder skräckväldet successivt ut sig.”³⁶ *NYDT*:s läsare visste mycket väl att giljotinen inte var överansträngd i Frankrike.

Begreppet förekom i *Kapitalet* i samband med den ”primitiva ackumulationens metoder”, inklusive ”stölden av allmänningarna, förvandlingen av feodalegendom och klanegendom till modern privategendom, hänsynslösa övergrepp och terror”.³⁷ Marx använde begreppet på ett mycket likartat sätt 1867, i ett utkast till en föreläsning om Irland, som talade om ”engelsk terrorism” på ön under ”övergångsperioden” efter 1776.³⁸

I *Pariskommunen* var det den borgerliga republiken efter junidagarna 1848 – ”den parlamentariska republiken med Louis Bonaparte som president” – som kallades ”en den ohöljda klassterrorismens regering och den avsiktliga utmaningen mot ’vile multitude’ (den simpla massan)”. I det första utkastet stod det ”klassmaktens *terrorism*”. I det andra utkastet var det ”den härskande klassens terrorvälde”, som faktiskt var en omformulering av ”*inbördeskrigets accepterade verktyg*”. Det undantagstillstånd som följde på junidagarna 1849 inledde också ”ett nytt terrorvälde”.³⁹ I dessa stycken skiljde sig ”klassterrorism” inte så mycket från ”klasstyran” och andra mindre terroristiska beteckningar.

I den sista förekomst som jag lyckats spåra framstår ”terror” som föga mer än ett vanligt ord. Detta fall understryker på ett mycket snyggt sätt hur ”*terrorism*” kom att användas för försvaret av den revolutionära makten. I sin antianarkistiska polemik från 1873, ”Om auktoritet”, hävdade Engels att det segerrika proletariatet måste vara redo att vidmakthålla sin stats ”auktoritet” med hjälp av väpnad makt, som Pariskommunen gjorde:

35 Engels, ”Brev till Marx”, c:a 20 juli 1851, Marx/Engels, *Collected Works*, band 38, s 392 f. För sammanhanget se *KMR*, band 2, s 188, 413.

36 Marx, ”Bonaparte’s Present Position”, *New York Daily Tribune*, 1 april 1858.

37 Marx, *Kapitalet, första bandet*, på marxists.org.

38 Marx, ”Entwurf eines Vortrages zur irisches Frage...”, 16 december 1867, Marx/Engels, *Werke*, band 16, s 449.

39 Marx, *Pariskommunen*, på marxistarkiv.se, s 25. För styckena i utkastet, se Marx/Engels, *Writings on the Paris Commune*, s 127, 211, 192, och se även s 160.

... och om kampen inte skall vara förgäves, måste det segrande partiet hävda sitt herravälde med hjälp av den skräck [”terror” i engelska texten – öa], som dess vapen inger de reaktionära.⁴⁰

Här är det knappast ett politiskt begrepp; *col terrore*, i (den italienska) texten, kan lika väl översättas med ”med hjälp av den skräck ...”. Men när det kommer till kritan är det inte mycket mer med dessa förekomster av begreppet ”terror(ism)”, som marxologerna har gjort sådant oväsen om. Deras ovilja att undersöka det politiska språkets förändrade innebörd är kännetecknande för deras flit.

40 Engels, *Om auktoritet*, på marxists.org.